

Kirek
Eks

İSLAM VE MODERNİZM

FAZLUR RAHMAN TECRÜBESİ

22-23 Şubat '97, İstanbul

AYRI KUTUPLAR: MARİFET'İN İCAPLARI VE MODERNİZMİN TUZAKLARI

Rıza Şah Kazımî*

Bu tebliğde marifet'in aslî değerlerini ele almayı ve bu değerlerin modernist bakış açısının "tuzaklar"ıyla nasıl bir keskin tezat oluşturduğunu göstermek istiyorum. Bunu yaparken asıl hedefim, marifet perspektifinin sadece İslamî gelenek içinde tahakkuk etmiş hikmet boyutuyla değil, aynı zamanda modern dünyada entellektüel ilerleme diye zannedilen şeyin devası olarak da ne kadar kıymetli olduğunu vurgulamaktır. Her karşılaştırma esaslı bir yorumu gerektiriyorsa da, bu hacimde bir tebliğin üstesinden gelemeyeceği birşeydir bu. O yüzden kendimi ilk on noktayı kısaca yorum yapmakla sınırlandırıp, bu konferansla bilhassa ilgili olduğuna inandığım son iki noktaya daha fazla yer vereceğim.

1) Organik vahdet (Tevhid), sunî kesrete karşı

Marifet tevhid düsturunun bütün düzeylerde -ilâhî, kevnî ve beşerî- topyekün uygulanmasını öngörürken, modernist nazarın özelliği -meselâ, dini toplumdan, ahlâkı bilgiden- ayırması, ayrıştırması ve bölümlere ayırmasıdır.

2) Yakîn, şüpheye karşı

Marifet için önceden mevcut bir imanın kesin olması gerekirken, modernist için imanın kendisi bizzat ispat edilmesi gereken birşeydir ve bu da şüphecilüğün hükmettiği bir düşünüş biçimidir.

3) Gaybî kemal, pozitivist suniliğe karşı

Marifet'te bütün nisbî hakikatler Hakikat-ı Mutlak'ın tecellileri olarak görülürken, modern nazar modern bilimin görüşünü benimser: hakikat olan tek şey deneysel olarak ispatlanabilen şeydir.

(*) *Dr., İngiltere, Islamic World Report Dergisi Editörü.*

4) *Mukaddes duygusu, dindışı materyalizme karşı*

Marifette, insanın çevresindeki tabiat âlemi mânâ ve kudsiyet ile kaplanmış Allah'ın "âyetleri" iken, modernist için tabiat maddî amaçlar uğruna kullanılmak ve hükmedilmek için oradadır.

5) *Uhrevî gerçekçilik, dünyevî safdillliğe karşı*

Marifet talebi, bu dünya hayatından çekilmeyi ve onun nisbî ve fanî mahiyetinin farkına varılmasını gerektirir. Kur'an bu hususu o kadar çok yerde vurgular ki; dört yerde dünya hayatından la'ib, yani oyun, olarak bahseder, meselâ: Ma hazihî'l-hayat... Bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir; Ahirettekiler ise, hakikî hayat işte odur, keşke onlar bilselerdi (29:64). Sözkonusu olan "onlar," modern dünyanın temel dinamiğiyle özdeşleşenlere kolaylıkla uygulanabilir: bu dünyadaki şeyler için önüne gelen herşeyi tüketen bir açlık, zihnin arzî hayatla meşgul olması, prensipte olmasa bile pratikte Allah şuurunun ve kişinin nihaî hedefinin önemini azaltır; ve bu da tam anlamıyla bir safdillik biçimidir, bu fani ve zail dünyadaki hayatın kalıcılığına duyulan sahte ve üstü örtük bir inançtır.

6) *Rubî fazilet, ahlâkî rölativizme karşı*

Marifet açısından, faziletler ilâhî sıfatların tecellileridir: "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın" der Hz. Peygamber. Bu itibarla, aslî faziletlerin tahakkuku herhangi ruhî bir gayretin önşartıdır ve Fazilet-i İlâhî'ye doğru etkin bir hareket ruhî bir icaptır. Bu nedenledir ki, birçok ehl-i tasavvuf faziletleri Allah'a giden yoldaki makamlar olarak tarif eder.

Modernist ise fazileti ruhî bir icaptan ziyade sırf ahlâkî icap olmaya indirgemekte ve onu daha çok sosyal fonksiyonu itibarıyla düşünmektedir. Ahlâkî rölativizm şeklindeki modern liberal anlayış, faziletin ruhî boyutunu daha da aşındırmaktadır.

7) *Hürleştirici nesnellik, kaçınılmaz öznelliğe karşı*

Marifet, hem kişinin kendisine hem de dünyaya karşı bir derece nesnellığı öngördüğü gibi, aynı zamanda husule getirir: "Rabbim, bize eşyayı hakikatte nasılsa öylece göster." Kur'an'da kullanılan ifadelerle göre, kişi nefsu'l-levvame (kendini suçlayan nefis) halinden nefsu'l-mutmainne (Allah'ın huzurunda huzura ermiş nefis) haline geçmelidir. Bu geçiş, kişinin kendi kusurlarına, hatalarına ve zaafına karşı dur durak bilmeyen bir savaşıla, Hz. Peygamber'in (sav) cihad-ı ekber (tüm cihadların en büyüğü) diye atıfta bulunduğu savaşıla, mümkün olabilir. Kişinin kendi kendisine karşı girişti-

ği böyle bir savaşın izine, tahmin edilebileceği gibi, modern psikolojide rastlanmaz: bu enfusî mücadele, suçluluk kompleksine dengesizce düşkünlük biçiminde basite indirgenir. Modern psikoloji günah kavramını bir kenara atar ve ahlâksızlık bağlamındaki sahte bir dinginliği, şahsî tekâmülle yönelik topyekün bir gayrete dayalı gerçek huzura tercih eder. Modern psikolojinin özündeki zaaf, samimi bir itiraf sırasında Jung tarafından şöyle dile getirilmiştir: “Psikolojinin nesnesi psişiktir; ne yazık ki, bu, aynı zamanda onun öznesidir de” (Sword of Gnosis, s. 153). Dolayısıyla, psişik olanı tanım gereği aşan birşey olmaksızın, onun nesnel görüşü mümkün değildir: bu ise ancak ruh olabilir, Allah’ın insana yaratışı esnasında üflediği ve insanın da fitratının (yaratılışının) yüksek çağrısına uyduğunda tekâmül ettirdiği, fitratından saptığında ise nefessiz bıraktığı, boğduğu ruh.

8) İlähî-merkezlilik, hümanizme karşı

Marifet yolu şimdi ve burada Allah’ta temerküz eder ve kalbi Kur’an’ın ifade ettiği şu hakikate götürür: “Biz insana şah damarından daha yakınız” (Kaf: 16). Diğer bir ifadeyle, marifete iştihak duyan kişi, kendi mevcudiyetindeki bu sırlı ilâhî varlık aracılığıyla Allah’ın huzurunu arar. Hümanizm ise bu iştihakın bir karikatürüdür: kişi bu isteği kendi insaniyeti sınırları içinde karşılamaya çalışır, sonsuzluğa Allah’tan gayri biçimde ulaşmaya çabalar. Bu ise tam da Şeytan’ın insana vaad ettiği şeydir: Ey Adem, sana sonsuzluk ağacını ve yitip gitmeyen bir mülkü göstereyim mi? (Taha: 120).

Selman Rüşdü modern insanın hürriyet ve huzur arayışına ilişkin hümanistik görüşünü The Guardian gazetesindeki bir makalesinde şöyle ifade etmektedir: Hümanizm, onun yazdığına göre, “Avrupa düşüncesinin en çekiçi yönlerinden birisidir: tanrıları öldürmüşken, zaman ipleri kendi elimize alma zamanıdır... Artık kendi başımızdayız. Ya da başka bir şekilde ifade edersek,... özgürüz. İlähî olanın kaybolması bizi sahnenin tam ortasına koyuyor; kendi maneviyatımızı, kendi cemaatlerimizi inşa etmek, kendi yolumuzu kurmak için... Tanrılar gelir, tanrılar gider, ama biz, her halükârda, sonsuza dek devam ederiz.” (İnne’l-insan lâyatga)

9) Hikmetli otorite, pedagojik anarşiye karşı

Marifet, bir talebenin mütevazî biçimde bir üstaddan ders aldığı bir öğretim sürecini tasavvur ederken, modernist nazar her öğrenciyi “özgün” olmaya ve kendisine verilen görüşe saygı göstermemeye teşvik eder.

Gazali, bir hastanın mahir bir hekime kendisini teslim edişindeki aynı emniyet ve mahviyetle öğrencinin öğretmenine teslim olmasını tavsiye eder. (Gazali, Kitab-ı İlim, s. 129). Buna karşılık, modernist öğretim tasavvurunu

şekillendiren iddiaları, saçmalık derecesinde de olsa, büyük ölçüde özetleyen şu habere bakın (The Times, 11 Ocak 1997):

Fransız felsefe öğretmeni Bernard Defrance, kız-erkek karışık lise sınıfının önünde çıırılıplak kalıncaya dek elbiselerini çıkardığında demokrasiyi sergilediğini ve öğrencilerin ufuklarını genişlettiğini iddia etti. Birçok felsefe kitabının yazarı 51 yaşındaki öğretmen, öğrencilerine, çözemediği her felsefi soru için üstündeki bir giysiyi çıkaracağını söyledi; sonunda sadece çoraplarıyla kaldı. Buradaki asıl mesele sadece söz konusu fiilin ne kadar edepsiz ve çirkin olduğu değil, aynı zamanda öğrenmeye ilişkin sergilediği modern tutumlar ve Bay Defrance'ın göklere çıkarılmasıdır. Bu kişi, meslektaşları tarafından "parlak zihinli" diye nitelendiği gibi, itibarlı Le Monde gazetesi şunları dahi yazabildi: "Bernard Defrance'ın öğreticiliği sayesinde, bu yeniyetmeler kim olduklarını keşfetmeyi, bir kanuna itaatın birisine teslimiyetten çok farklı olduğunu anlamayı öğrenebilirler."

10) *Ruhî idrak, epistemolojik akılcılığa karşı*

Marifet'in nihaî (mutlak) bilginin ruhî idrakin meyvesi olduğunu kabul etmesine karşılık, modernist bilgiyi sadece aklî araçlarla ulaşılabilecek birşey olarak görür.

Marifet'in usule ilişkin kaidelerinden en önemlisi, nihaî hakikatlerin, sadece aklen bilinmesi değil, kalben idrak edilmesi için, daha fazla kullukta bulunmaktır. Bilgiye bu yaklaşım şu açık Kur'an âyetlerinden kaynaklanmaktadır: "Yakîn (kesinlik) sana ulaşınca dek Rabbine kulluk et" (15:99); "Allah'tan korkun, ki Allah size böylece ilim öğretecektir" (2:282); "Ey iman edenler, Allah'ı çokça zikredin, onu gecenin geç vakitlerinde ve sabahın erken vakitlerinde tesbih edin; Odur ki sizi karanlıklardan nura çıkarmak için rahmetine eriştirir, melekler de sizin için dua eder." Diğer bir ifadeyle, mü'minler, hakikat nurunun kalplerine doğması için zikretmeye teşvik edilmektedir. Bu aslî usul düsturu Hz. Peygamber'in (sav) birçok hadisinde de belirtilmektedir: herşeyin bir cilası vardır, kalplerin cilası da Allah'ın zikridir. Zikri faydasız gören modernist Müslümanlara en güzel cevap şu Kur'an âyetidir: "Kalpleri Allah'ı zikretmekten uzaklaşıp katılaştırmış kimselere ise yazıklar olsun! Onlar apaçık bir sapıklık içindedir" (39:22).

11) *Özümseyici yokoluş (fena), algısal bireyciliğe karşı*

Marifet'te nihaî bilgi bireysel kimliğin unutulmasına dayalı bir biçimde özümseirken, modernist anlayışta bilgi birey tarafından edinilen birşeydir ve dolayısıyla bireysel kimliği daha da kuvvetlendirir.

Marifet'in özü elbetteki marifetullah'tır (Allah bilgisi). Fakat Sufi geleneğinde tekrar tekrar belirtilmektedir ki, Allah'tan başka kimse Allah'ı bilemez. Bunun anlamı şudur: ancak insanın içindeki ilâhî cenahtan yakılan bir kıvılcımla Allah bilinebilir. Gazâlî (Mişkât, s. 59) şöyle yazar: "herşeyin iki vechi vardır: kendine bakan vechi ve Rabbine bakan vechi. Kendisine bakan vechiyle o şey hiçtir, ama Allah'a bakan vechiyle mevcuttur. Dolayısıyla, Allah'tan ve Onun Vechinden başka vücudda hiçbir şey yoktur." Marifet'in şahikası olan Lâ ilâhe illallah hakikatinin nihaî idraki, kişinin kendi cüz'iyetini, yani kendine bakan vechini, içinde -İbn Arabî'nin tabiriyle- huviyye'nin yani Allah'ın "O"luğunun dışında kalan herşeyi yok etmesini gerektirir. Bu itibarla, ârif bi'llah'tan, yani Allah vasıtasıyla bilenden söz edilebilir, Allah'ı bilenden değil. O nedenle, marifetin en yüksek derecesi, sadece nazarı olarak değil müşahhas olarak da Bilmenin hakiki Fail'ini (Öznesini) bilmekten oluşur. Bu Fail Allah'tır ve Onun karşısında birey hiçten ibarettir.

Bütün bunlar İbn Arabî'nin bir eserinin ismiyle çok veciz biçimde ifade edilmektedir: "müşahadede yokoluş" (fena fi'l-müşahade) bu tür tefekkür en derin anlamını Hz. Peygamber'in (sav) ihsan tarifinde bulur: "ihsan, Allah'a Onu sanki görüyormuşçasına ibadet etmendir ve sen Onu görmesen bile O seni görür." Burada öyle bir Arapça ibare vardır ki, ifadenin ortasında durulması (in lem tekun: terahu), anlamı tamamıyla değiştirir: eğer sen değilsen (yoksan), Onu görürsün (Fena, 48-9).

"Müşahade" yani "tanıklık" burada tam tamına ferdiyetin yokoluşu anlamına gelmektedir, o halde, birşeyi "müşahade" edecek herhangi bir beşerî fail yoktur: "hiç var olmamış olan"ın yok oluşu, "hiç yok olmayacak olan"ın idrakiyle aynı değerdedir; dolayısıyla, Hakikat'ın (Real) "müşahade"si saf Vücut'un mutlak Vahdet'inin (Birliğin) idrakidir. O halde, bu, arifun'un nihaî maksadı ve kazancıdır: onlar, ne kadar "mevcut değil"lerse, o kadar Hakikat'la aynileşmektedirler.

12) Kadim değişmezlik, evrimci ilerlemeciliğe karşı

Marifet insanın tekâmülünü, onun fitratında yerleştirilmiş enfusî bir ruhî hal olarak görürken, modernist gelecekte, toplumun afakî düzleminde ulaşılacak maddî bir ilerlemenin peşinde koşar.

Marifet ilerlemeyi öngörür, ama maddî değil manevî bir ilerlemeyi öngörür; ve insanın ilkel bir maymun türünden zekâ sahibi bir insana evrildiğini kabul etmeyip, Kur'an'ın beyan ettiği gibi, insanın en güzel hal üzere yaratıldığını, sonradan aşağıların aşağısına indirildiğini kabul eder. İnsanlığın bir

bütün olarak kaçınılmaz çöküşü Vâkıa suresinde beyan edilir ve öndekilerin (evvelkilerin) ilk dönemlerde çok olduğu, son dönemlerde ise azaldığı ifade edilir. Bu meyanda çeşitli hadisler de vardır, meselâ: “Öyle bir zaman gelecek ki, ondan sonra gelen zamanlar daha da kötü olacak.” “En hayırlı benim neslimdir.” “İşlerin en kötüsü en yeni olanıdır.” “İyi Müslüman, kendisini ilgilendirmeyen şeylerle alâkadar olmayandır.” Ki, şu gaybî haber de zamanımızda gerçekleşmiştir: Sizden öncekilerin (yani, Hıristiyanların ve Yahudilerin) yollarını karış karış takip edeceksiniz, tâ ki onlar zehirli bir kertenkele deliğine girene dek; ve siz de onların ardından oraya gireceksiniz. (s. 106, Sword of Gnosis).

Burada, günümüz Müslümanlarının garip biçimde Batı'yı bu deliğe dek izlemelerine dikkat çekmek uygun olacaktır; bu, İslâm'ın reformcu müsveddelerinin bizzat kendi manevî geleneklerine, yani Tasavvuf'a, karşı başlattıkları müessif bir saldırdır. “İlerleme” ve reform adına Tasavvuf aleyhine takınılan bu tutum, dinin kudsilikten çıkarılması veya şuur dışı bir sekülerizmdir. Zira hatırlanmalıdır ki, sekülerizm, ateizm gibi, doğrudan dinin antitezi değildir; o daha ziyade önce dinin yerini merkezilikten çıkarıp onu cüz'î bir konuma indirgeyen, sonra da bizzat dinin kendisine giren bir güçtür. Din sosyal kuralları belirleyeceği yerde sosyal âdetlerin dini nasıl belirlediğini görmek için zamanımızdaki Hıristiyan Kilisesine bakmak gereklidir; bu süreç öyle bir noktaya gelmiştir ki, bir başrahip Hz. İsa'nın bakire bir anneden doğuşunu inkâr etmekte ve atanmış rahipler eşcinselleri nikâhlamaktadır.

Yeni ilerlemeci paradigma açısından, önceki dönemlere atfedilen uhrevî gerçekçilik “kötümserlik;” dünyadan el-etek çekmek “sorumsuzluk;” cihadu'l-ekbere adanmak “bencillik;” tefekküre eylem karşısında öncelik vermek “geri kalmışlık;” zikir etmek ise “beyhude”dir; kırk günlük inziva ise katıksız bir úkaçış”tır...

Modernizme bu teslimiyetin aksine, büyük mutasavvıf ve mücahid Emir Abdulkadir'in tavrını zikretmek isterim. Fransızlara Mektup başlıklı eşsiz mektubunda, onların bilimsel ve teknolojik başarılarının onu nasıl hiç etkilemediğini anlatmaktadır. Emir Abdulkadir mektubunda, onların kolaylıkla “mel'un işler”e sürükleyebilecek pratik uygulama ruhunu meydana getirdiklerini yazar. Buna karşılık, gerilemesine ve maddî zayıflığına rağmen, İslâm marifetullah'a açılan bir metafizik ruhuna inançlı kalmıştır. Bu yüzden, Fransızlara kendi iyilikleri için İslâm'ı ve onun yaşayan manevî geleneğini anlamayı tavsiye eder. Emir, Batı'nın maddî üstünlüklerini küçümsese de, onun Hıristiyan geleneğine saygılıdır; oysa günümüzdeki Müslüman moder-

nistlerin çoğu Batının maddî başarısına gıpta ederken onun manevî geleniğini hor görür. Burada, üstü örtülü olarak maddî standartlardan kaynaklanan aşağılık kompleksi ile sarsılmaz güven duygusu arasında keskin bir tezat vardır. Denilebilir ki, günümüz Müslümanları bu aşağılık kompleksinden, maddî “yatay” kurallarla belirlenen değer ölçütleri nedeniyle sıkıntı çekmektedir. Buna karşılık, manevî geleneğin mensupları, bu geleneğin bereketinden somut biçimde istifade edenler, hem İslâm medeniyetinin özünde bulunan ve değişmeyen bilgiyi ve hem de gerileyen bazı yönlerine rağmen bu medeniyetin pratik faydalarına rağmen modern medeniyetten üstün olduğu tarafları Emir ile paylaşabilir.

Aslında, tasavvuf vesilesiyle bu kadar çok Avrupalının İslâm’ı kucaklamasına bakıldığında, onları İslâm’a çeken unsurun -kutsal’ın- Avrupa toplumunun açıkça en fazla mahrum olduğu unsur olduğu; buna karşılık, Müslüman reformcu müsveddelerine en fazla sıkıntı veren şeyin de aynı unsurun sonuçları olduğu görülür. Herşeyden önemlisi, hayatın zahirî şartları ne olursa olsun kutsal’ı her daim ihya edebilen, Tasavvuf’un yüreğindeki marifet nazarıdır; zira insanın aslî tabiatı, yani fitratı, gafletle şeffaflığını yitirse de bozulmadan devam eder: Kur’an şöyle der: “Yüzünü hak dine çevir; o fitrat dini ki, Allah insanları o din üzerine yaratmıştır. Allah yaratışını değiştirecek değildir.” Marifet talibi, gelecekteki hayalî bir ilerlemeye ulaşmaya çabalamak yerine, Allah’ın suretinde yaratılan fitratına sadık kalmaya gayret etmektedir. Şeyhu’l-Alevî şöyle demiştir: “hakiki mü’min... kendinde gizlenmiş olan manevî ihسانları, yani kaybettiği ve insaniyetini borçlu olduğu fitratını aramaktır.” Sonuç olarak, şu noktanın altı çizilmelidir: kişinin sahip olduğu en yüce ihسان, yani marifetullahın gerçekleştirilmesi, aynı zamanda yaratılışın aslî gayesinin tahakkukudur. Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim; ve bu âlemi yarattım. Burada, u’raf kelimesinin ma’rifet kelimesiyle aynı kökten geldiğini belirtmek gerekir. Marifet’in önemini ve yerini düştürmek, o gizli hazineyi bilmeye kabiliyetli varlıklar olarak bizzat kendi mevcudiyetimizin gayesine ihanet etmektedir.